

Till: "Statsvitenskapelig leksikon" (Red. Mogens Pedersen, Kjell Goldmann och Øyvind Østerud; Universitetsforlaget, Oslo.)

**BEGREPPEN MODERNISERING, BEROENDETEORI, PATRON-KLIENT,
KOLONIALISM, UTVECKLINGSLAND**

(Olle Törnquist: "modernisering II"; 609 ord + 4 skandinaviska litteraturhänvisningar)

modernisering betecknar vanligtvis västerlandets utveckling från så kallade traditionella jordbrukssamhällen med bl.a orörlig och auktoritär social och politisk struktur till industrialisering och effektivisering, åtföljd av framförallt social mobilitet, sekularisering av samhällsliv och kultur, universalistisk administration, och bredare politiskt deltagande. Efter andra världskriget har moderniseringsforskningen mest handlat om i vad mån och på vilket sätt även så kallade efterblivna *x*utvecklingsländer*0* är på väg mot samma idealtypiska modell.

Först var systematiska, empiriska och ofta tvärvetenskapliga studier av socialt beteende centrala. Forskarna inspirerades av sociologer och ekonomer (som Max Weber) vilka skiljde dels mellan tradition och modernitet, dels mellan olika utvecklingsstadier. Det fanns både icke-marxistiska och marxistiska perspektiv. De flesta var överens om att imperialism och kapitalism bröt ner gammal feodalism i u-länderna. I synnerhet anti-koloniala marxister sade däremot att mycket av efterblivenheten upprätthölls av imperialismen, som därför måste bekämpas med politiska medel.

Merparten av moderniseringsforskningen handlade om hur sociala och politiska system fungerade. Flera av marxisterna hade mer att säga om politikens effekter, men förklarade dessa med hänvisning till den ekonomiska strukturen och diverse klassintressen. Alla använde dock analysverktyg som byggde på studier av i-länderna; och alla var överens om att u-länderna måste upprepa en västerländsk eller sovjetinspirerad moderniseringsmodell. De flesta av forskarna rekommenderade ett västerländskt moderniseringsprojekt som prioriterade social och ekonomisk förändring och som på sikt skulle leda även till politisk utveckling; många marxister förordade dock ett radikalt nationalstatsprojekt som betonade vikten av politisk styrning, främst med stöd av Öst och radikala nationalister i u-länderna.

Med början på 60-talet kritiserade flera moderniseringsforskare de breda systemorienterade perspektiven och den stelbenta dikotomin mellan traditionellt och modernt. Revisionisterna studerade istället de institutioner och organisationer som överlevde men också förändrades i takt med moderniseringen. Hit hörde *x*patron-klient relationer*0* .

Även tesen att ekonomisk och social modernisering skulle generera politisk utveckling utsattes för intern kritik. Ofta, sade man, blev det tvärtom. Utvecklingsländerna saknade politiska institutioner och organisationer som kunde införliva, förena och hantera de olika påtryckningar och krav som genererades av social och ekonomisk modernisering. Styrelseformen (demokrati eller ej) var därför mindre viktig än styrelseförmågan. Man måste satsa på stabil politisk institutionalisering, "politics of order". Det gällde att släppa fram medelklassen men hålla massornas politiska deltagande inom rimliga gränser.

Flera av de marxistiskt inspirerade moderniseringsforskarna var också besvikna på den sociala och ekonomiska utvecklingen. Resultatet var, sade man, att varken borgerlighet eller arbetarrörelse (med stöd av bönderna) kunde driva samhället framåt. Samtidigt fick däremot staten och dess aktörer osedvanligt stor handlingsfrihet och kunde förändra samhället uppifrån -- om inte i socialistisk så i "icke-kapitalistisk" riktning, med hjälp av Öststaterna.

På 80-talet påverkades moderniseringsforskningen av neo-klassiska modeller enligt vilka stat och politik snarare stör än främjar utveckling. Forskarna framhöll att individuell nytto-maximering på en ideal kapitalistisk marknad kan skapa ny produktion. Stat och politik gör det däremot möjligt för egennyttiga och rationella individer att åstadkomma en omfördelning till egen fördel av det ekonomiska överskottet och samtidigt åstadkomma samhälleligt slöseri. Därför finns inga politiska genvägar till utveckling. Marknaden och de enskilda människorna måste befrias. Stat och särintressen måste avväpnas. Rättsstat och informationsfrihet måste upprätthållas. Det civila samhället måste stärkas. Detta var kärnan i de så kallade strukturanpassningsprogram som rekommenderades u-länderna.

Sedan början av 90-talet finner allt fler forskare studiet av egennyttigt individuellt beteende otillräckligt. Emellertid återvänder man sällan till de breda undersökningarna av sociala och ekonomiska faktorer utan fokuserar institutionerna, spelreglerna. (Se även besläktade post-marxistiska inriktningar under begreppet *x*beroendeteori*0*!) En viktig fråga är hur statlig reglering påverkar utvecklingen och kan förbättras genom "good governance"; en annan

är betydelsen av instutionaliserade normer och former för medborgerlig samverkan, "socialt kapital".

Björn Hettne, *Development Theory and the Three Worlds*, Longman, 1995; John Martinussen, *Samfund, stat og marked. En kritisk gennemgang af teorier om udvikling i den 3. verden*, Mellemlfolkeligt Samvirke, København, 1994; Olle Törnquist, *Politik och utveckling i tredje världen. En kritisk introduktion*. Studentlitteratur, Lund, 1996; Øyvind Østerud, *Utviklingsteori og historisk endring. En kritisk fremstilling av utviklingsteoretiska posisjoner innen samfunnsforskningen*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1978.

/Olle Törnquist

((Om ni vill ha färre litteraturhänvisningar föreslår jag Törnquist, Martinussen och Østerud. Om ni vill stryka ytterligare en måste det bli Østerruds bok. Trots att den devis är bättre än Martinissens så förlorar den på att vara för gammal och inte få med de senaste 'trenderna'.))

(Olle Törnquist: "Beroendeteori II"; 600 ord + 4 skandinaviska litteraturhänvisningar)

beroendeteori kallas de förklaringar av *utvecklingsländernas* problem som utgår från att *kolonialism* och imperialism förhindrar framväxten av självcentrerad europeisk *modernisering*, varefter forskarna analyserar hur detta skett.

Beroendeteorin växte fram på 60-talet. Tvärt emot *moderniseringsperspektivet* ansågs roten till u-landsproblemen vara externa, inte interna, förhållanden och för mycket, inte för lite, ("destruktiv") kapitalism. Därmed var det meningslöst att fokusera interna faktorer som *patron-klient relationer* utan att placera in dem i det större sammanhanget. Och därmed var det missriktat att bekämpa traditionell feodalism när det var kapitalism som dominerade och socialism som borde sättas på dagordningen.

Förklaringarna var ekonomiska och deterministiska. I-ländernas och u-landsmetropolernas utveckling skedde till priset av u-ländernas och landsbygdens underutveckling. Politiken var snävt kringskuren av ojämlika beroenderelationer. Den nationella suveräniteten undergrävdes. Staten var ett instrument för det internationella kapitalet och dess underhuggare. Demokratiska styrelseformer var osannolika. Majoriteten av befolkningen marginaliserades och förblev fattig. Ideal självcentrerad utveckling krävde att u-länderna gjorde sig av med de destruktiva beroendeförhållandena. När imperialisterna och deras lakejer var helt dominerande krävdes revolutionära förändringar.

På 70-talet utsattes tesen att kapitalistisk expansion i tredje världen genererade underutveckling för hård självkritik -- i takt med snabb ekonomisk utveckling i flera utåtriktade u-länder. Några sade att en inhemsk borgerlighet blivit starkare; andra talade om en ny internationell arbetsfördelning.

Även tesen att en destruktiv men likväl *kapitalistisk* exploatering bestämde u-ländernas sociala och ekonomiska motsättningar skärskådades. Därmed försköts intresset från övergripande ekonomiska modeller och externa faktorer till detaljerade analyser av interna klassförhållanden. Produktionsförhållandena avvek, sade man, från de renodlat kapitalistiska. Man behövde lägga ner stor kraft på att studera även politik och ideologi. Många analyserade hur skilda klasser och fraktioner använde stat och politik till att främja sina intressen. Andra studerade politikens "relativa autonomi". Denna härleddes till den komplexa klasstrukturen vilken gjorde att ingen klass kunde driva igenom sitt

projekt -- medan politiker och byråkrater kunde använda de "överutvecklade" statliga institutioner och organisationer som mäktiga kolonisatörer byggt upp.

Under 80-talet förlorade även den reviderade beroendeteorin mark. I kritiken av uppburna neo-klassiska perspektiv gjorde istället flera företrädare gemensam sak med *x*moderniseringsforskare*0* som betonade institutionella faktorer. Från början av 90-talet kan man skönja en gränsöverskridande post-marxistisk inriktning. Tidigare marxister ger upp de deterministiska perspektiven på stat och politik och erkänner de senares självständiga förklaringskraft -- men insisterar på vikten av att även fortsättningsvis beakta grundläggande materiella faktorer. Samtidigt hävdar nytänkande institutionalister som studerat modernisering att stat och politik måste analyseras i sitt samhällsliga sammanhang.

Vid analys av politiker och byråkrater i u-länderna reducerar man därför inte (som neo-klassikerna) korruption och maktmissbruk till en fråga om individuella egenintressen utan utgår från människornas förhållande till sociala och ekonomiska institutioner och strukturer. Vid analys av statlig utvecklingspolitik diskuterar man inte bara betydelsen av effektiva institutioner utan även de materiella resurser som kan mobiliseras, liksom människors intressen och idéer, samt sociala och politiska rörelser.

Enhetliga utvecklingsrecept saknas. Gamla teser om lagbunden utveckling från kapitalism till socialism läggs åt sidan. Dock hävdar de flesta att grundläggande sociala och ekonomiska motsättningar gör det svårt att urskilja *ett* allmänt utvecklingsintresse som t.ex en upplyst "utvecklingsstat" skulle kunna upprätthålla gentemot flera lika självklart hotfulla särintressen. Istället understryks att effektiv offentlig utvecklingspolitik är beroende av samverkan med bl.a sociala och politiska rörelser i det civila samhället. Gamla rörelser förändras och nya växer fram i takt med den snabba omvandlingen i tredje världen. Några av dem, sägs det, bär måhända på fröet till en ny generation folkligt baserade krav, aktioner och politiska utvecklingsprojekt, med demokratisering i förgrunden.

Magnus Blomström och Björn Hettne, *Beroende och underutveckling. Den latinamerikanska beroendeskolans bidrag till utvecklingsteorin*, Prisma, Stockholm, 1981; Björn Hettne, *Development Theory and the Three Worlds*, Longman, 1995; John Martinussen, *Samfund, stat og marked. En kritisk gennemgang af teorier om udvikling i den 3. verden*, Mellempfolkeligt Samvirke, København, 1994; Olle Törnquist, *Politik och utveckling i tredje världen. En kritisk introduktion*. Studentlitteratur, Lund, 1996.

/Olle Törnquist

((Vill ni bara ha tre hänvisningar tar ni bort Hettnes "Development Theory...". Vill ni ta bort ytterligare en måste det bli Martinussen; varvid Blomström/Hettne samt T-kvist återstår.))

(Olle Törnquist: "patron-klient"; 156 ord.)

patron-klient relationer bygger på ömsesidigt personligt utbyte mellan ojämlika aktörer, ofta över klassgränserna. Inom politisk antropologi noteras t.ex hur svaga bönder (klienter) som måste förhålla sig till omvärlden behöver större jordägares och lokala pampars (patroners) beskydd -- vilket återgäldas med lojalitet och tjänster. Politisk klientelism förknippas med bossar på olika nivåer som inte är helt beroende av centrala ledare utan också kan tillhandahålla eget patronage. Mest studeras hur politiker och tjänstemän byter förmånlig handläggning mot stöd från t.ex affärsmän samt röster från viktiga väljargrupper; grupper som därmed inkorporeras i stället för att integreras i politiken genom självständiga folkliga organisationer. Spelet bedrivs ofta på två sätt: dels inom icke helt rationellt-legala administrationer vari politiker och tjänstemän som är besläktade med eller behagar överordnade kan använda kontakter och resurser efter eget skön; dels inom politiska företag eller "maskiner" utan annan betydelsefull ideologi än att fördela politiska förmåner i proportion till vad sponsorerna eller väljarna investerat.

/Olle Törnquist

(Olle Törnquist: "kolonialism"; 155 ord.)

kolonialism betecknar statligt imperiebyggande genom kontroll och exploatering av avlägsna territorier. Den moderna kolonialismen inleds med europeiska nationalstaters utomeuropeiska erövringar. Dessa följdes upp av främst USA och Japan men delvis även av Sovjet, Kina och vissa u-länder.

Drivkrafterna (som mest behandlas i teorierna om imperialismen som en del av kapitalismens utveckling) var främst ekonomiska: *först* efterfrågan på exklusiva råvaror; *senare* behov av industriella råvaror samt kompletterande marknader och investeringsmöjligheter. Metoderna, dock, var ofta politiska, militära och kulturella, med omfattande förtryck och rasism. *Först* statligt stödd handel, plundring och ockupation; *sedan* kombinationer av inre nybygger-kolonisation, varvid ursprungsbefolkningen fördrevs eller förslavades och kolonisterna vann självstyre (mest utpräglat i Amerika), *och* extern kolonisation, styrd direkt eller via inhemska härskare (mest utpräglat i dagens *x*utvecklingsländer*0*); *slutligen* nykolonial dominans och exploatering utan territoriell kontroll (först i Latinamerika). Även territoriernas olika rikedomar och tidigare utveckling påverkade kolonisationen. T.ex. var flera asiatiska samhällen och kulturer ovanligt motståndskraftiga.

/Olle Törnquist

Olle Törnquist: "utvecklingsland"; 156 ord.)

utvecklingsland. I ett så kallat u-land har medborgarna särskilt stora svårigheter att utnyttja landets resurser på bästa möjliga sätt, varför levnadsstandarden för folkflertalet är låg. Orsaker och möjligheter till förbättring behandlas i undersökningar av **x*modernisering*0** och i studier som vuxit ur **x*beroendeteori*0**.

U-länderna sammanfaller i huvudsak med de **x*koloniserade*0** områdena i Afrika, Asien och Latinamerika -- den tredje världen (ett begrepp vars vidare betydelse att varken tillhöra Väst eller Öst tidigt trängdes undan). Detta arv förenar. Så gör även sena och smärtsamma utvecklingsprocesser -- varvid stat och politik spelar speciellt stor roll, och anpassning till världsmarknaden leder till extra omfattande miljöförstörelse och folkliga umbäranden. Inom dessa ramar ökar dock skillnaderna. Snabb utveckling i Östasien står i motsats till stagnation i flera afrikanska områden. Utvecklingsvägar, styrelseformer, och konflikter varierar allt oftare med interna faktorer (speciellt efter det kalla kriget). Studiet av politik och utveckling kräver teoretisk förnyelse och djupare empirisk förankring.

/Olle Törnquist